

Kliničko bolnički centar Zemun kroz vekove - 19. vek

Jasmina Milanović¹, Sanja Milenković²

¹Institut za savremenu istoriju, Beograd, Srbija

²Služba kliničke patologije KBC Zemun, Srbija

Apstrakt

Razvoj Zemunske bolnice u 19. veku bio je obeležen poboljšanim uslovima i povećanim brojem pacijenata. Dolazak dr Vojislava Subotića na rad u bolnicu bio je jedan od ključnih trenutaka u unapređenju njenog rada. Od 1887. godine bolnicom je upravljaо Red sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskog. One su do 1891. godine podigle novu zgradu bolnice.

Ključne reči: bolnica, istorija, vekovi, 19. vek

Uvod

Zgrada Rimokatoličke bolnice iz 1775. godine, koja je prvobitno imala 4 sobe i 2 kuhinje i posle spajanja sa Srpskom bolnicom je korišćena za smeštaj i pored postojanja jedinstvene bolničke ustanove. Ona je u svom veku doživljavala mnoge izmene. U njoj je pre 1789. uređen stan za hirurga i na taj način bio je smanjen broj prostorija za bolesnike. Poznato je, isto tako, da je imala (1800) i hapšeničku sobu (Spitalsarrestanten Zimmerlein) s prozorom prema ulici, u koju su smeštani i duševni bolesnici. Međutim, pošto su se pod prozorom zaustavljala deca, najčešće nevaspitana, koja su svojim ponašanjem uznemiravala umobolne, komunitetski hirurg je zatražio da se prozor zazida i da se drugi otvori prema dvorištu. To je bilo potrebno, kako je zapisano, i zbog bolesnih zatvorenika „da se ne bi dogovarali“ sa saučesnicima i drugim sumnjivim posetiocima¹.

U istoriji razvoja Zemunske bolnice novo poglavljje počinje 1811. godine kada je Generalna komanda izdala Magistratu Uputstvo o upravljanju bolnicom. Kasnije će se po tim Uputstvima uređivati i druge bolnice. Zgrada Gradske bolnice, prema sačuvanom planu, zauzimala je znatan deo osnove i danas postojeće ugaone stambene kuće u Bežanijskoj ulici. Bila je „to u početku simetrično oblikovana klasicistička prizemnica s pet prozora na svakom krilu i plitkim

Clinical Hospital Center Zemun through the centuries - 19th century

Jasmina Milanovic¹, Sanja Milenkovic²

¹Institute of Contemporary History, Belgrade, Serbia

²Department of Clinical Pathology CHC Zemun, Serbia

Abstract

The development of Zemun Hospital in the 19th century was followed by better work conditions and an increasing number of patients. The arrival of doctor Vojislav Subotić to the hospital and his work were key moments in the general improvement of the hospital. Since 1887, the hospital was administered by a society known as „Sisters of Charity of Saint Vincent De Paul“. By the end of 1891, they had constructed a new hospital building.

Key words: hospitals, history, centuries, 19th century

rivalitom koji se iznad dekorativnog ulaza za kola i pešake završavao trouglastim zabatom i ukrasnom figurom". Ona je imala stan za lekara (hirurga ili fizika), dve velike sobe za bolesnike (sa po desetak postelja), manju sobu za teške bolesnike, manju sobu za bolesne zatvorenike, odvojenu sobu za zarazne bolesnike, kuhinju i privat. Iza zgrade bilo je prostrano dvorište s bunarom i jamom za đubre (1821), koje se graničilo s Kontumacom, a na istočnoj strani (prema današnjoj ulici Majakovskog) nalazila se bašta. Iz dokumenata i prema današnjem izgledu, može se zaključiti da je zgrada, osim proširenja i temeljnih prepravki koje su obavljene 1805/6. godine, dograđivana i kasnije. Već juna fizik Gehard je predlagao da se zidana mrtvačnica preuredi za porodilje, a da se nova odaja za mrtve napravi od drveta. Ova zamisao će se s izmenom ostvariti kasnije. Godine 1818. Magistratu je naređeno da za proširenje Gradske bolnice treba odmah da kapariše kuću u neposrednom susedstvu („uz nju“). Tri godine kasnije Generalna komanda je dozvolila da se iz Bolničkog fonda isplati 500 f. za kupovinu kuće „radi proširenja Gradske bolnice“. Iste godine procenjivana je jedna ostavina u korist bolničkog proširenja, a sledeće godine (1822) fizik A. Valkoni je predložio da se na bolničke „prozore stave gvozdene rešetke“¹.

Krajem dvadesetih godina Magistrat¹ je podneo obrazloženi predlog da se u Bolnici sagradi zasebna

soba za „ženske bolesnike”, jer su se one nalazile u istim prostorijama s muškarcima, i da se reši pitanje prostorije za mrtve. Ovaj posao ubrzo je i obavljen. Godine 1829. je od mrtvačnice i jedne sporedne prostorije uređena soba za bolesnice. Drugi zahtev je verovatno ostvaren 1830. jer je Magistrat početkom sledeće godine podneo višoj vlasti izveštaj o potrebnim stvarima „za novosagrađenu mrtvačnicu u Gradskoj bolnici”. Prema jednom izveštaju iz aprila 1830. godine Bolnica je imala tri sobe za bolesnike, jednu za bolesnice i jednu za hapšenike i u njima su se nalazile 23 postelje. Ona je u to vreme u toku jedne godine, 1829. na primer, primila 195 bolesnika (umrlo 16). Za opskrbu korisnika, bolničara i grobara, kućnih siromaha (14), nahočad, lekove, održavanje zgrade, nameštaj, osvetljenje i čišćenje, izdato je 1.791 f. i 30 kr. Ukupni prihod iznosio je 2.217 f. i 53 kr. U osoblje Bolnice, osim lekara (fizik), hirurga i ekonoma, treba računati i pralju. Ona je 1823. imala godišnju platu 36, bolničar 96, a grobar 24 f. sa naknadom za svaki pogreb (24 kr). Ekonom je obavljao i druge osnovne dužnosti u komunitetu gde je dobijao i godišnju platu.

Pomenutim radovima prvobitni bolnički objekat konačno je prerastao u ugaonu zgradu s izduženim krilom u Bežanijskoj i manjim krilom u tadašnjoj Bolničkoj ulici. Međutim, ima podataka da Gradska bolnica nije uvek mogla da primi sve obolele i zaštićene gradane. U takvim slučajevima bolesnici su smeštani u privatne kuće u neposrednoj blizini, naravno, uz propisanu naknadu ili neku olakšicu kućevlasniku. Uporedo s proširivanjem obavljeni su i odgovarajući unutrašnji radovi i prema raspoloživim sredstvima Bolničkog fonda i iz drugih izvora nabavlјana je bolnička oprema².

Komunitetskim regulativom potvrđen je Bolnički fond u koji su se ulivali propisani redovni i vanredni prihodi i pokloni. Na kraju obračunske godine 21. oktobra 1800. crkvenobolnički i sirotinjski kapital u obveznicama iznosio je 3.047 f. i 16 kr. Svi su oni uz interesnu stopu od 3 do 5% dati u javne fondove. Početkom 1815. godine Bolnički fond imao je 4.186 f. (3.920 f. u obveznicama i 266 f. i 3 kr. u gotovom novcu). Obligacije su ustupali pojedini građani. Izvesni Dimitrije Papo, na primer, zvanično je 1816. izjavio da poklanja svoja potraživanja iz stečajne mase N. N. Poznati trgovac Atanasije Karamata predao je (1820) svoju obveznicu od 1.060 f., koliko mu je dugovao trgovac K. Solar. U oba slučaja policijski komesar M. Filipović postavljen je za zastupnika Fonda i naredeno mu je da preduzme potrebne mere radi naplate¹.

U ovu vrstu prihoda spadaju i legati koji se javljaju u toku celog prethodnog i početkom XX veka. Iznosi su različiti, ali je vredno zabeležiti da najveća suma potiče od trgovca Elorda Trpka Đorđevića, rodom iz Bitolja, koji je zaveštao 5.000 forinti. Prema dokumentima može se zaključiti da su se u Fondu nalazila znatna novčana sredstva i da su tada ona uz kamatu pozajmljivana pouzdanim licima. Zanimljivo je da je većina korisnika bila izvan Zemuna. Posebno se pominje broj poslovnih ljudi iz obližnjeg Pančeva.

Dobrovoljni prilozi za Bolnički fond skupljani su u novcu i naturi. Postojali su stalni oblici ovog vida davanja građana. Međutim, često su organizovane posebne akcije. Tako je komunitetski sindik juna 1806. sastavio spisak priložnika koji su već dali ili su obećali da će predati prilog za „novu bolnicu”. U isto vreme sindik je izvestio da su neke zanatlje poklonile pojedine predmete i učinile stručne usluge. Jedan stolar besplatno je opravio dvoja vrata u bolničkoj zgradi. Druga dvojica poklonili su po jedan gvozdeni krevet. U vezi s tim je i dopis komunitetskog fizika dr A. Valkonija, u kojem predlaže (1813) Magistratu da se izvesni berberin osloboди dužnosti noćne straže i primanja ljudi na konak jer je on voljan da svake nedelje besplatno brije bolničke bolesnike.

U dobrotvorene akcije uključivano je i mesno sveštenstvo. Ono je zamoljeno da u crkvama pozove građanstvo da se odazove, tj. da prema mogućnostima prilaže, napominjući da će imena dobrotvora biti dostavljena visokoj vlasti. Na pojedine kuće u gradu prilepljeni su pozivi i u njima je istican pozitivni primer Petrovaradina i Karlovaca, gde je ova dobrotvorna akcija uspela. Može se posredno zaključiti da se slično dogodilo i u Zemunu jer je nekoliko meseci kasnije, marta 1820. godine, Generalna komanda zahvalila na trudu koji je Magistrat uložio u prikupljanju znatne sume za Bolnički fond. Ona je ujedno naredila da se svi prilagači pozovu na zajedničku sednicu na kojoj im treba saopštiti zahvalnost s naglaskom da je o njihovom rodoljubivom postupku obavesten i Dvor. U posebnu grupu priložnika treba uvrstiti dugogodišnjeg komunitetskog hirurga P. Hrudimskog koji je od 1820. nekoliko godina dobrovoljno uplaćivao, obično povodom carevog rođendana, 36 f. u korist mukotrpnih bolesnika i za pranje bolničkog rublja.

Dobrotvorna akcija zabeležena je i 1829. kad je inicijativa potekla od Dvorskog ratnog saveta koji je reskriptom saopštio područnim organima vlasti da se za bolničke fondove imaju uvesti vanredni prihodi, i to preko javnog skupljanja dobrovoljnih priloga,

zatim prihoda od svih javnih zabava, streljačkih družina itd. Magistrat je iste godine bio obavešten da je „društvo čestitara u Temišvaru” o Novoj godini prikupilo 272 f. u korist tamošnje gradske bolnice i da će aktivnost nastaviti i narednih godina. U prilog Gradskej bolnici treba registrovati i slamu za prostirku, odnosno za punjenje slamarica bolničkih postelja, koju su besplatno davali stanovnici koji su se bavili zemljoradnjom.

Izvesno je da su prihodi varirali u pojedinim godinama. Oni su zavisili od broja bolesnika, dužine bolesti, a i od socijalnog porekla pacijenata. Sredstva ponekad nisu bila dovoljna. S tim ciljem je Dvorski ratni savet 1831. odobrio da se bolničkom fondu od slučaja do slučaja mogu izdavati potrebni iznosi iz magistratske blagajne.

U poslednjim decenijama XIX veka, posle izvesnih izmena koje su nastale u finansiranju bolničke ustanove, u izveštajima zemunskog Gradskog poglavarstva navedene su zaklade koje su se nalazile pod njegovom upravom. Među njima su 1888. zabeležene Bolnička zaklada, Uboška zaklada (8.983 f.) i sedam zaklada građanskih porodica, čije su kamate namenjene siromašnim. Bolnička zaklada imala je u obveznicama 2.455 f., s naznakom da „prihod kao i kamate ove zaklade sprovadaju u opštinsku blagajnu iz koje se i pridolazeći troskovi izmiruju”³.

U Gradskoj bolnici postepeno je nabavljan nameštaj i pribor i na taj način su stvarani sve povoljniji uslovi za lečenje i smeštaj. Tako je krajem avgusta 1800. odobrena nabavka kade za kupanje bolesnika i ona je ubrzo kupljena za 8 f. i 12 kr. Zanimljiva je primedba višeg organa koji se čudio što se hirurg tako kasno setio ovog važnog bolničkog predmeta. Iz jednog spiska bolničkih rekvizita, koji je napravljen 16. januara 1802, može se videti stanje u još nedograđenoj Bolnici. Ona je imala: 5 sobnih nužnika (LeibsWhle), 5 odgovarajućih posuda za sobne nužnike, 1 mrtvačka nosila, 9 slamarica, 12 lanenih čaršava, 12 jednostavnih i 12 dvostrukih čebadi, 3 stara kreveta, 1 lanac za bunar, 12 limenih šolja, 12 limenih čaša za vodu (Trinkbecher von Zinn), 12 pljuvaonica, 1 kadu i 9 jastuka (Kopfpilster).

Briga za opremanje bila je povećana u vreme uređivanja novih prostorija. Februara 1806. godine Magistrat je stavio u dužnost sindiku (komunitetski pravnik) da prikuplja priloge za nabavku bolničkog nameštaja i posuda i da obaveštava o imenima priložnika. Nekoliko meseci kasnije sindik je podneo spisak s imenima građana koji su već dali ili su obećali

da će predati prilog „za novu bolnicu”. Skoro godinu kasnije, pošto je gradska bolnica primala i duševno obolele, mada je uz dobro obrazloženje tražena kupovina, kovač i užar su prema uputstvu lekara izradili dva kreveta s čvrstim pojasevima i prstenovima za „sputavanje besnih i zanesenih bolesnika”¹.

Pažnja je posvećivana i opremi komunitetskih babica. Poznat je spisak primaljskog pribora koji je sastavljen avgusta 1799. Godine 1809. nabavljen je još nekoliko instrumenata tako da su mogli biti izvedeni stručni porođaji. Iste godine kupljen je i sandučić (skatula) s instrumentima za obdukciju koja je obavljana u posebnoj prostoriji.

O stanju u bolnici može se govoriti i na osnovu raznih izveštaja nadzornih organa. Štabni lekar dr Kinstlern, koji je obavljao inspekciju bolnica, 1812. i 1813. godine pregledao je i Gradsku bolnicu. U izveštajima je ukazivao na propuste i nedostatke. On je, pored ostalog, konstatovao da je „ekonom popustio u revnosti, jer je opterećen mnogim policijskim poslovima”. Bolničke sobe nisu „cele godine krečene”, pod „jedva dvared istrvjen”, peći nisu popravljene, rublje se retko, i to loše, pere, u sandučićima za ispljuvke nije bilo peska, čebadi ima „samo koliko i kreveta”, a mnoga su neupotrebljiva i nema papuča. On je primetio da treba nabaviti „nekoliko limenih pljuvaonica” i „bezuslovno jednu tutu (LeibschOssel)”, da mrtvačnicu treba preuređiti u sobu za zarazne i one bolesnike koji zaudaraju. Osim primedbe na rad ekonoma, nepovoljnu ocenu dobio je i hirurg P. Hrudimski koji bi trebalo da „bude revniji” i da „bolje gleda bolesnike”. Negativna ocena uticala je na osoblje koje nastoji da se stanje poboljša. U dopisima odgovorno lice traži slamarice, slamu i starog platna za sarpije (češljanica), obloge i kompresore (povezi za stezanje krvnih sudova). Što se tiče sarpije, osoblje će za to upotrebiti istrošeno bolničko rublje, a ukoliko ga ne bude dovoljno, prikupiće ga preko kvartalnika (građani koji su obavljali izvesne dužnosti u pojedinim delovima grada) od stanovnika komuniteta.

Iz izveštaja inspektora dr Kinstlera koji je Bolnicu obilazio i potonjih godina, može se utvrditi napredak. On je Generalnoj komandi saopstio da je „u svakom pogledu potpuno zadovoljan zatečenim stanjem”. Na osnovu primljenih podataka Generalna komanda je izrazila zadovoljstvo i zamolila Magistrat da se ova prijatna vest saopsti fiziku dr A. Valkoniju, hirurgu P. Hrudimskom i upravitelju Bolnice Vasi Stefanoviću. Dopis sličnog sadržaja stigao je Magistratu u poznu jesen i sledeće, 1821. godine. Komanda je iskazivala priznanje Magistratu i bolničkom osoblju „za uredan i savestan

rad". Pomenuti inspektor je, dobija se utisak, dobro poznavao prilike u Gradskoj bolnici. On je izneo mišljenje da Bolnički fond ne može da podmiri sve potrebe, pa je Generalna komanda, na osnovu toga, zahtevala od Magistrata da „podstakne žiteljstvo” na davanje priloga u novcu i u naturi, uključujući i namirnice, predočavajući im primer već pomenutih komuniteta u Sremu.

Nastojanja da se unapredi Bolnica su nastavljena. Fizik dr A. Valkoni je preporučivao nabavku malog bandažnog aparata i poslat je predračun, hirurg i upravitelj molili su i dobili sredstva za kupovinu 12 slamarica i 12 jastuka.

U to vreme (mart 1823) Komanda Petrovaradinske regimete obratila se Magistratu s molbom da pošalje Uputstvo o upravljanju bolnicom (propisano 1811) prema kojem je radila i Bolnica u Zemunu, jer je trebalo da se otvori bolnica u Sremskoj Mitrovici. U odgovoru Magistrat je izneo stanje i iskustva. Navedeni su, pored ostalog, podaci o ogrevnom drvetu, ulju za osvetljenje, sapunu i visini opskrbne takse. Radi poređenja s već predočenim iznosima, godine 1806. bolnički dan sa 6 podignut je na 9 kr. ako broj pacijenata ne prede 20, a u slučaju da ih bude više, onda 8 kr. Tri godine kasnije, zbog skupoće, taksa je povećana na 12, a zatim na 19 kr. Međutim, pošto su životne namirnice pojefitnile, vraćena je na 12 kr. tako da je Magistrat za ovaj postupak dobio pohvalu od više vlasti. Posebno se govori o domaćim siromasima van Bolnice, koji zbog starosti ili telesne slabosti ili neke mane dnevno dobijaju po 5 kr. kako bi izbegli prosjačenje. Dalje se govori o ekonomu, dokumentaciji svih primanja i izdataka, pisanju mesečnih izveštaja, vođenju blagajničkog dnevnika, sklapanju godišnjih računa koji se revidiraju i dostavljaju Dvorskom vojnom savetu.

Osim navedenih poslova, naređenjem pomenutog organa, vidi se da je postojao strogo utvrđeni red u radu. Bolnička uprava starala se da tako bude i u bolničkom novčanom poslovanju. Izvesno da su za ovu priliku najzanimljiviji mesečni izveštaji o prijemu i otpuštanju bolesnika, o njihovim bolestima i o uspehu lečenja. Pisani izveštaji su u prvim godinama prošlog veka rađeni prema utvrđenom obrascu. Izveštaj za april 1805, na primer, sadrži podatke: početno stanje bolesnika, primljeno novih, otišlo, svega i ostalo bolesnika. Izveštaji su kasnije bili sadržajniji⁴. Raport o bolesnicima od 1. do avgusta 1807. sadrži pored već navedenih i nove rubrike: Datum dolaska ili odlaska. U tom izveštaju navedeno je da je poslednjeg dana jula zatečeno 16, primljeno 13, otpušteno 13 i da je poslednjeg dana avgusta ostalo 16 bolesnika. Na kraju

ovog dokumenta je dopisana Prijava da su Bolnici potrebni posude za vodu, umivaonik s nogarima, 12 limenih kašika, da treba dovoljan broj lanenih čaršava pošto svaki krevet ima samo jedan, i da oni ne mogu biti zamenjeni kad se uprljaju, da nedostaje 13 jastuka i isto toliko čaša. Zanimljivo je da je Magistrat već 4. septembra rešio da se rezervi nabave, ali da se umesto čaša poruče keramičke kupice.

U izveštajima od 1835. godine nalaze se i podaci o mestu rođenja i zanimanju pacijenata. Na osnovu ovih dokumenata mogu se utvrditi broj, zanimanje bolesnika, njihovo poreklo i vrste bolesti. Broj bolesnika kretao se u početku do 25, u novembru 1835. bilo ih je 37, a kasnije i više (40). Prema zanimanju bili su (novembar 1835): 3 bravara, užar, baštovan, 3 sluge, 2 služavke, ribar, 2 pekar, glumac, krojač, stolar, obućar, 12 siromaha bez zanimanja i za sedmoro iz Zemuna nije zabeleženo zanimanje. U izveštajima se kasnije nalaze kočijaši, mlinari, kelneri, torbari, nadničari, kalfe (pomoćnici), čizmari, šeširdžije, brusači, drvodelje, lađari, policajci, pisari, prosvjaci itd. Od 37 bolesnika u novembru 1835. godine iz Zemuna je bilo 17 bolesnika, dok je za ostale zabeleženo da su se rodili u Bratislavi, Pragu, Miškolcu, Sigetu, Temišvaru, Novom Sadu, Apatinu, Rumi, Mitrovici, Osijeku, Gradiški i nekim selima Hrvatske i Srema. U jednom mesečnom izvestaju od 40 bolesnika, 11 je iz Zemuna, dok su ostali poticali iz raznih mesta tadašnje Austrije (s Ugarskom). Veliki broj ljudi sa strane treba razumeti jer je pokretljivost radne snage bila veća. Pomoćnici raznih struka išli su za poslom (u fremt), a i pogranični grad bio je privlačan za namernike koji su često prelazili i u susednu Srbiju. U predočenom spisku nedostaje znatan broj zanimanja, na primer, trgovci, činovnici, sveštenici itd. Građani srednjeg i bogatog imovnog stanja lečeni su u svojim domovima, tj. oni su koristili usluge lekara opšte prakse.

Što se nabavki tiče, treba navesti da je posebna briga posvećena zagrevanju bolničkih soba u zimskim danima. U prostorijama su se nalazile zidane, a zatim (od 1808) i gvozdene peći. Redovno su nabavljanе propisane količine ogrevnog drveta, ali se dešavalo da su one bile potrošene pre kraja zime. U takvim slučajevima kupovane su dodatne količine, ali je upravitelj morao, na primer kao u proleće 1816. kad je na toj dužnosti bio član Spoljnog veća A. Dasner, da obrazlaže da je zima bila oštrija i da je duže trajala nego prošle, odnosno 1814/15. godine.

Isto tako treba pomenuti da je 1838. nabavljen aparat za puštanje krvi (Schropfapparat). Prema mišljenju R.

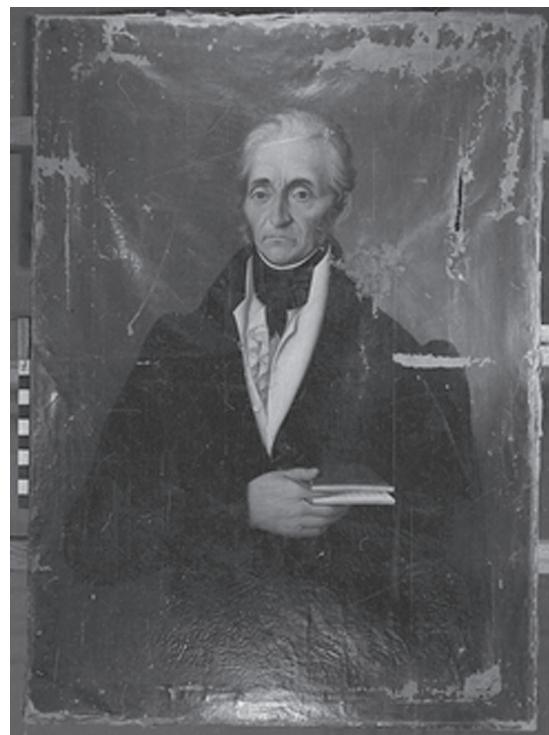
Jeremić bio je to „ceo instrumentar” do početka 80-tih godina, do dolaska fizika dr V. Subotića.

Svakako da je zanimljivo navesti nazive mnogobrojnih bolesti koje se nalaze u mesečnim i drugim bolničkim izveštajima. Dijagnoze su pisane na nemačkom jeziku, i to većinom prema simptomima. Počevši od 1801. godine veoma mnogo je zastupljena malarija (Malaria - barska groznica) koja se pojavljuje pod nazivom Fieber, i to s različitim atributima prema trajanju i drugim osobinama (jednodnevna, višednevna, povratna - Wechselfieber, trajna - anhaltendes itd.). Vrlo često se pojavljuje trbusni tifus (Nervenfieber). Rista Jeremić smatra da u ovu bolest treba uvrstiti i gastrisches Fieber i anhaltendes Fieber. Isto tako spominje se i bolest hitziges Fieber, Hitzfieber (Fieberhitze) koja bi mogla biti pegavaac (Flecktyphus). Česti su zatim difterija (Braune), skarlatina (Scharlach), sušica (Hektik, Lungenschwindsucht ili Lungensucht), razne reumatične bolesti (Gicht), razne vrste dizenterije (Ruhr, Dysenterie i Diarrehoe), skorbut (Scharbock), crveni veter (Rotlauf), prosaste ospice (roter Friesel), kožne bolesti, čirevi, vodena bolest (Wassersucht), skleroza (Verhartung), zapaljenje plućene maramice, otoci, kaplja, probadi (Seitenstechen), veliki kašalj, grčevi (Krampfe), zapaljenje pluća (Lungenentzündung), šuljevi (Goldader), kašalj s izbacivanjem krvi (Bluthusten), izbacivanje krvi (Blutbrechen i Blutspeien), zapaljenje vrata (Halsentzun-dung), iscrpljenost (Auszehrung), slabost (Schwache), razjedanje kostiju (Beinfrass), duševne bolesti (Wahnsinn), rane, opekotine i druge povrede. Zabeleženi su, takođe, verdorbene Safte, Krampf-husten, Gliederreissen i dr. Posebno se pominju sifilis (Lues venerea ili Lustseuche) i gonorea (venerischer Samenfluss). U gradu su vrlo česti šarlah, rubeole, male boginje (Morbilli ili Masern), velike boginje (Variolae), kozice (Varicella) i boginje (Pocken). Ove bolesti su zahvatale decu, ali je velika smrtnost bila među „ilirskom decom” u predgrađu i na Čukovcu i Gardošu. U spisku bolesti i simptoma nisu navedene kuga i kolera. Borba protiv ovih bolesti bila je stalni zadatak Kontumaca kojem su iz razumljivih razloga pomagali svi državni organi i zdravstvene ustanove u gradu.

Hirurzi, fizikusi, lekari

Značajnu ulogu u zdravstvu Zemuna i Gradske bolnice imali su hirurzi. Pojedine građanske porodice imale su svoje kućne lekare. Članove ugledne trgovačke porodice Spira lečio je dr Jovan Stejić. Dr Jovan Stejić lečio je i Kneza Miloša Obrenovića, a u istorijskim spisima nalazimo na sledeća zapažanja: „Knez Miloš je poznate lekare, dr Vitu Romitu i dr Jovana Stejića koristio kao vaspitače svoje dece, a u ličnim odnosima nije prezao ni od ponižavanja. Tako je pomenuti dr Stejić morao da Kneza opasuje i raspasuje i bio dužan da po ceo dan bude uz Miloša”⁵. Često se događalo da su lekari dobijali otkaze ili su sami odlazili, jer nisu mogli da izdrže takvo ophodenje Kneza i ostalih velikaša⁶.

Osim J. Stejića, koji je radio i u Srbiji, od samostalnih lekara radili su i dr Garzoni, dr Dimitrije Fruštić, dr Đorđe Pantelić⁷ (Slika 1.), dr Đorđe Mušicki, dr Jakov Breslauer, dr Jakov Milanković, dr Sigmund Hercog, dr Hugo Berger, dr Isidor Vajs, dr Konstantin Radojčić sina fizikusa Miloša i Radivoj Vukadinović, sin zemunskog protoprezbitera i spisatelja Jeftimija, koji je 1890. prešao u Srbiju i postavljen za varoškog fizika Jagodine⁸.

Slika 1. Privatni varoški lekar i pisac
dr Đorđe Pantelić

Brojni iskusni hirurzi radili su u Gradskoj bolnici i unosili nova saznanja u praksu. Svojim pregalaštvom, obeležili su početak 19. veka: dr Prokop Hrudinski, Bavarac dr Franc Kuri i dr Paul Fisinger koji je bio poslednji komunitetski hirurg. Zanimljiv je podatak da je dr Paul Fisinger (rođen u Pešti 1813. godine a umro u Zemunu 1889. godine) testamentom ostavio sredstva za postavljanje meteorološkog stuba i vitrine sa odgovarajućim instrumentima u centru tada već uredenog gradskog parka⁹.

Godine 1798. za pivremenog hirurga postavljen je prekobrojni kontumački lekar Samuel Andraši, a zatim je do imenovanja novog stalnog hirurga tu dužnost obavljao kontumački hirurg Endredi. Ovaj hirurg je kasnije u Kontumacu lečio ustaničkog vojvodu Cincar Janka koji je 1806. bio ranjen u boju kod Šapca¹⁰. Novi hirurg Prokop Hrudimski (Kolin u Českoj, 1770 - Zemun 1828.) primio je dužnost početkom 1801. godine kao iskusni radnik jer je imao petnaest godina staža u vojsci. No, treba navesti da je radi povećavanja prihoda tražio da otvorи i hiruškoberbersku ordinaciju, čemu su se usprotivili i mesne vlasti i berberski esnaf. Godine 1822. dobio je pohvalnicu za marljivo vakcinisanje, a dve godine kasnije - remuneraciju od 40 f.

Posle smrti Hrudimskog na mesto hirurga došao je Franc Kuri (Kury), Bavarac (St. Wolfgang, 1794), koji je radio do penzionisanja 1859. godine. Bio je popularan u građanstvu tako da mu je privatna praksa donosila najmanje 150 f. godišnje. Dobio je više pohvalnica za marljivi rad oko vakcinacije. Za izvesne podvige učinjene 1848/49. godine dobio je Srebrni krst s krunom. Poslednji komunitetski hirurg bio je Paul Fisinger (Pešta, 1813. -Zemun, 1889.), koji je hirurgiju završio u Jozefinskoj akademiji. Posle rada u vojsci gde je stekao zvanje nadhirurga (Oberwundarztt), 1859. izabran je za opštinskog i lekara Bolnice i na toj dužnosti nalazio se do penzionisanja 1871. godine. Kao ugledni građanin tada već slobodnog grada Zemuna, koga oslovljavaju sa „emeritierter Kommunitaetsphysicus”, postavljen je za gradskog većnika. Veoma aktivno je učestvovao u radu Gradskog zastupstva i pisao članke u poznatom Semilner Wochenblattu I. Soprona.

U jednom prilogu pisao je, na primer, o velikoj smrtnosti žitelja i tu pojavu pripisivao je bolestima, nedozvoljenim pobačajima, izbegavanju lekarske pomoći i traženju leka kod враћара. Prema matičnim knjigama srpske Gornjovaroške crkve (paroh Dim Ruvarac) naveo je podatak da je od 1857. do 1883. rođeno 1952 a umrlo 1934 lica. Zaključio je da je prirodni priraštaj bio vrlo mali: svega 18 duša.

Do kraja osamdesetih godina XIX stoljeća, osim već pomenutih, bilo je još nekoliko fizika. Posle dr J. Vinklera za fizika je izabran dr Anton Gebhard (Beč 1763) koji je u Zemunu došao u leto 1802. i radio do 1813. godine¹¹. Zaveo je vakcinaciju dece protiv boginja i u taj posao uveo je i dva hirurga. S kontumačkim hirurgom prelazio je u ustaničku Srbiju, odnosno Beograd, gde je pelcovao decu i pružao stručne usluge. Na svoj zahtev premešten je u Karlovac. Novi fizik bio je dr Anton Valkoni (Walcony), rođen u Vinkovcima 1781. Na dužnost u Zemunu stupio je 1. novembra 1813. i na tom odgovornom radnom mestu nalazio se do penzionisanja, u proleće 1850. godine. Doktor medicine postao je 1810. na Jozefinskoj akademiji, a zatim je sledeće godine položio veterinarske ispite u Institutu za veterinu u Beču. U Zemunu je stigao u vreme veoma nepovoljnih zdravstvenih prilika jer se posle sloma Prvog srpskog ustanka u pograničnom komunitetu nalazio veliki broj izbeglica. Energičnim i strogim merama sprečio je srdobolju, a 1814. kad je u Beogradu i okolini zavladala kuga, iskusni fizik „tačno je postavio dijagnozu kuge”, tako da su blagovremeno sprovedene propisane mere i sprečeno širenje ove opake bolesti. U zasluge mu se upisuje ugušenje epidemije kolere koja se iz Rusije širila po evropskim zemljama i 1831. doprla do Zemuna¹². Posle penzionisanja preselio se u Požun, današnju Bratislavu. Za ovog revnosnog lekara već je izrečeno da je u Gradskoj bolnici zaveo red, da je stručno pomagao Kontumacu i Vojnoj bolnici.

Dr Miloš Radojčić rođen u Irigu 1820. godine, završio je studije medicine u Beču. Svojim radom ušao je u istoriju Zemuna i Vojvodine. Posle sticanja diplome lekara u Pešti (1847) nastanio se u Pančevu gde su ga zatekli burni događaji 1848/49. godine, u kojim je aktivno učestvovao kao zdravstveni i politički radnik. Dr Radojčić imao je vrlo bogat i intenzivan život kroz koji su se ispoljavali svi njegovi talenti. Bio je član Glavnog narodnog odbora, poslanik Iriga, drugi sekretar Narodne skupštine, politički savetnik i šef saniteta Vojvodstva Srbije. Krajem marta 1850. izabran je za zemunskog fizika i vredno je radio do penzionisanja 1872. kad je izabran za gradskog zastupnika. Pored stručnog rada dr Radojčić učestvovao je u formiranju mnogih bolnica srpske narodne vojske (Karlovci, Sentomeš, Irig, Čurug), izdao je „Kratko poučenje o koleri“, učestvovao u obnovi rada zemunske biblioteke (osn. 1825), član je i osnivač Srpske crkvene pevačke zadruge(1863), objavio je pesme Srpska zora, a u lokalnom listu

Graničar (1876) „Crte iz povesnice Srema“. Za primerenu aktivnost odlikovan je u Srpskom pokretu, a 1872. godine dobio je i Viteški krst Franca Josifa.

Posle dr Radojičića dužnost fizika poverena je dr Jakovu Milankoviću (Srem. Karlovci, 1832. - Zemun, 1883), koji se posle završene medicine 1859. nastanio u Zemunu gde je obavljao privatnu praksu i delovao kao politički i društveni radnik (SGC, SCPZ i dr.). Godine 1868. izabran je za predsednika Srpske crkvene opštine, sledeće godine bio je direktor srpskih škola, a od 1871. - stalni potpredsednik Eparhijske skupštine u Karlovcima i član Gradskog zastupstva. Godine 1873. istakao se u borbi s epidemijom kolere koja je iz srednje Evrope doprla do Zemuna. Kao ugledni građanin 1876. izabran je za gradonačelnika,

ali ovaj izbor više vlasti nisu potvrdile jer je „važio kao prononsirana srpska osoba kojoj se s obzirom na ondašnje događaje na Balkanu uprava grada Zemuna nije mogla poveriti“.¹

Na mesto rano umrlog fizika, 1883. kompetovao je iz Beča dr Vojislav Subotić (Slika 2.), sin uglednog književnika i javnog radnika dr Jovana i poznate srpske feministkinje Savke. Međutim, izabran je Zemunac dr Đorđe Jovanović, tada privatni lekar u Vršcu, koji se početkom sledeće godine zahvalio na poverenju i izboru jer je, kako misli novinar Sopron, Gradsku bolnicu „našao u dezolatnom stanju“. Gradsko zastupstvo tada je jednoglasno prihvatiло dr V. Subotića (Novi Sad, 1859. - Beograd, 1924) koji je

Slika 2. Prof. dr Vojislav Subotić (1859 - 1924)

posle gimnazije u Novom Sadu i Karlovcima medicinu (osim jednog semestra u Parizu) završio u Beču.

Posle doktorata primljen je na bečku hiruršku kliniku prof. Ed. Alberta, odakle dolazi u Zemun gde je 6. februara 1884. naimenovan za prvog gradskog fizika, odnosno protofizika, jer je u isto vreme izabran i drugi fizik dr Milutin Jovanović (Novi Sad, 1858-1893). Pisac Jeremić je pre pola veka rekao da dolaskom dr Subotića „nastupa novo doba Gradske bolnice“ koja „postaje savremeno lečilište“¹.

Kao gradski fizik i primarni lekar Gradske bolnice dr Subotić je nastojao da u celini unapredi njen rad. Tada su izvršene i izvesne izmene u raspoloživim prostorijama. Najvažnija izmena je bila ta da je bolnička kuhinja pretvorena u operacionu sobu u kojoj su počeli prvi hirurški zahvati (Slika 3.) mladog operatora, tako da Gradska bolnica sve više stiče glas i privlači pažnju obolelih ne samo iz okoline već i s udaljenih strana.

Milosrdne sestre u Zemunskoj bolnici

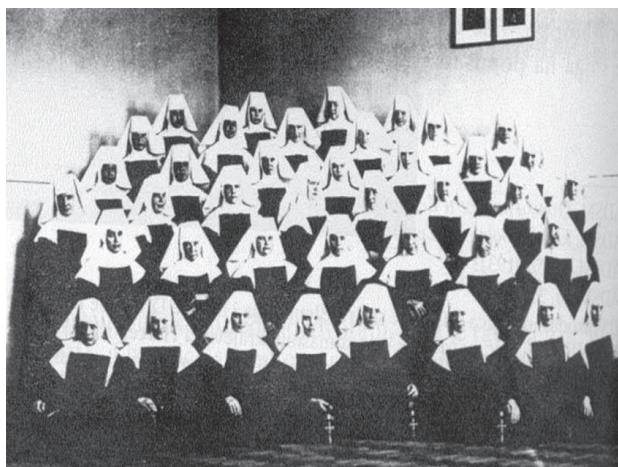
Iz više razloga zanimljive su godine druge polovine devete decenije XIX veka jer su to poslednje godine boravka bolesnika u staroj bolničkoj zgradи u Bežanijskoj ulici. Stoga treba, poređenja radi, hronološkim redom navesti najvažnija zbivanja i najosnovnije podatke. Značajna godina je 1887. kad je Gradsko zastupstvo donelo više zaključaka o Bolnici. Prema redosledu usvajanja, prvo je rešeno da se u bolnici postavi ugovoren staratelj i drugo, verovatno je i usvojen novi Bolnički red (Diatenordnung). Svakako da je sve veći priliv korisnika uticao na ostale zaključke: da se „po stavcima bolnoobskrbnih cijena izda ishrana bolesnika pod najam“, da se Zemaljskoj vlasti podnese predstavka radi povećanja „obskrbne cijene za inozemce u ovoj bolnici i lečene na 85. (umesto 55 novčića - prim. autora) po osobi na dan, a osobito na one iz Turske, Srbije, Rumunije, Bugarske,

Slika 3. Komplet hirurških instrumenata Jetter & Ccheerer – Aesculap dr Hranislava Joksimovića, između 1896 i 1905 godine (MNT.T178.486. Fotografija Miloš Jurišić)

Bosne i Hercegovine” i da se neupotrebljiv bolnički inventar, kao i neuteriva potraživanja, otpisu.

Nešto kasnije, posle pregovora, predstavnici grada i Reda sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog (Slika 4.) 2. avgusta 1887. sklopili su preliminarni ugovor „radi primanja ovogradske bolnice u upravu na 10 godina”. Ugovor je potvrdilo Gradsko zastupstvo koje je rešilo da se u Bolnici preduzmu znatni adaptacioni radovi u iznosu od 2.500 f. a za nabavku nameštaja „votirato je 500 for”¹. Sve ovo je veoma brzo realizovano, do 1. novembra iste godine kad su i sestre milosrdnice primile upravu Bolnice.

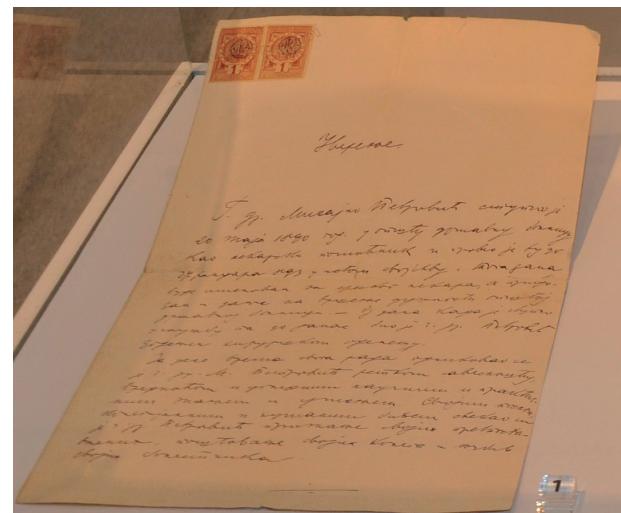
Slika 4. Red sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog

Poveravanje Gradske bolnice ženskom monaškom redu čije su pripadnice iz Zagreba došle u Zemun dalo je vrlo brzo pozitivne rezultate. Već je rečeno da se stara bolnicka ustanova nalazila u fazi uspona i dolazak stručnih i za negu bolesnika opredeljenih sestara bio je novi podsticaj rukovodećim lekarima. I jedni i drugi nastojali su da se u postojećim uslovima pruži što bolja nega i uspešnije lečenje obolelih građana i namernika sa strane. Na ovo mišljenje navodi i broj lečenih i može se zaključiti da se od 1884. povećavao broj korisnika bolnice. Pomenute godine usluge je zatražilo preko četiri stotine građana, a 1888. je njihov broj više nego dvostruko veći. Isto tako povećao se broj ambulantno lečenih.

Najveći broj bolesti odnosio se na malariju (Febris in term.), zatim na akutne katare pluća i organa za varenje i najzad na venerične bolesti. Posebno je navedeno da je tuberkuloznih bolesnika bilo 41 (18 umrlo), akutno infektivnih bolesti 6, ozleda 47 i 2 slučaja samoubistva (ozlede nožem). Značajno je, isto tako, da je u toku godine izvedeno 130 većih operacija,

od kojih 14 ambulatorno, i to 83 pod narkozom i 47 pod kokainom. Operacije su izveli primarijus Subotić i sekundarijus Jovanović i „dragovljno po potrebi pomagalii ostali ovovaroški lekari”: kotarski lekar dr Mavro Rehnić, vojnički lekar dr Adalbert Taler (kasnije protofizik zemunski) i privatni lekar dr Isidor Vajs. Zanimljiv je podatak da su lekovi za bolnicu uz popust od 50%. i to „u izvrsnoj kakvoći”, nabavljeni u apoteci „Kod zlatnog orla” Dragutina T. Trescika, koja je Bolnicu snabdevala još početkom 20-ih godina istog stoljeća.

Izveštaj Gradskog poglavarstva za upravnu 1888. godinu sadrži i mišljenje o radu sestara milosrdnica. Pominjući datum preuzimanja uprave Bolnice dalje se kaže: „Primjetiti je da su milosrdnice u svakom pogledu, kako obzirom na njegu tako i na hranu, kao i inače na urednost i čistoću sve moguće učinile, da su neobičnim požrtvovanjem, brižljivošću i odanjem i danju i noću nad bolesnicima lebdile, a lekarima su bile pri ruci i od velike pomoći i pri operacijama kao pri svagdanjoj ordinaciji ambulantima, te su i s njihove strane mlogo doprinijele napretku i lijepom glasu ovogradske bolnice kako u samom gradu tako i u svoj okolici”. Iz izloženog može se uvideti napor već tada uvažavanog protofizika Subotića (Slika 5.).

Slika 5. Detalj stalne postavke Muzeja nauke i tehnike Medicina u Srbiji kroz vekove - Prvo uverenje o specijalizaciji u Srbiji koje je napisao dr Vojislav Subotić za dr Mihaila Petrovića. Opšta državna bolnica, 1897 (MNT.T:180.315/8. Fotografija. Miloš Jurišić)

Zabeleženo je da je Subotić 1885/86. svakog dana prelazio u Beograd gde je lečio ranjenike srpsko-bugarskog rata, a da je dr Jovanović u njemu učestvovao kao dobrvoljac (1885) i o tome je napisao nekoliko podlistaka u novosadskom „Braniku”. Predanim radom mladi hirurg dr Subotić stekao je veliko iskustvo i ugled. Za njega su biti zainteresovani i drugi. U proleće 1889. dr Subotić je podneo ostavku i ona je 27. maja prihvaćena u Gradskom zastupstvu. Većnici su „izrazili svoje žaljenje sto Zemun gubi takvu snagu” i iz zahvalnosti su mu „jednoglasno odredili tromesečnu platu kao nagradu”.

U Kraljevini Srbiji dr Subotić nastavlja rad i postaje šef Hirurškog odeljenja Opšte državne bolnice i radom se afirmisao kao osnivač moderne hirurgije i hirurške literature u Srbiji. Učestvovao je u Prvom svetskom ratu i u mirnim godinama nastavlja rad u Beogradu. Jedan je od osnivača Medicinskog fakulteta čiji je profesor postao 1919. godine. Umro je pet godina kasnije i sahranjen je na zemunskom pravoslavnom groblju.

Posebno je interesantan istorijski podatak da je ulica u kojoj se i bolnica i danas nalazi dobila 1897. godine ime Vukova ulica, iako je Zemun bio na teritoriji Habzburške monarhije, a do danas nije menjano. To je bila ona ulica kojom se izlazilo na četvrtu zemunsku kapiju. Ona se svojim izlaskom graničila sa kontumacom i parlatorijom odvojenih od Zemuna zidom i zemljишnim kompleksom. Blagodareći rigoroznim merama austrijskih vlasti u kontumacu i izvan njega sprečen je u izvesnoj meri prodor kužnih epidemija u južne granične delove Austrije, time i Zemuna¹³. Vuk Stefanović Karadžić je u Zemunu boravio 32 puta¹⁴. On je živeo sa porodicom u kući popa Koste Rakića u Preradovićevoj ulici br. 7 u blizini Opštine Zemun od 1829. do 1832. godine, a njegov sin Sava išao je u školu u Zemunu. Vuk Karadžić je imao tuberkulozu kolena¹⁵ koja se iskomplikovala kontrakturom kolena, pa je i pored lečenja u mađarskim banjama tražio pomoć i od tadašnjih zemunskih fizikusa dr Dimitrija Fruštića i dr Jovana Stejića (Slika 6) koji su mu bili prijatelji. Boravio je u karantinu kako su propisi nalagali, a kroz rešetke na prozorima je vodio razgovore sa mnogim viđenijim ljudima tog doba koji su dolazili da ga obiđu. Kada je umro u Beče njegove posmrtnе ostatke su prenosiли vozom iz Beča. Na tom putu je poseban vagon 12. oktobra 1897. godine, na Miholđan, prenoćio u Zemunu na putu ka porti Saborne crkve gde je sahranjen¹⁵.

Slika 6. Jovan Stejić, lekar, osnivač i načelnik srpskog saniteta, književnik, protivnik Vukovih reformi: „Za vas nema srpstva do tamo u Vojvodini, pa kakvo je, takvo je, do Božje volje!”, pisao je Teodoru Pavloviću da „ohladi” njegovu želju za prelaskom u Srbiju⁷.

Za novog fizika pošto je tu dužnost kratko obavljao dr M. Jovanović, izabran je dr Adalbert Taler (Vinkovci, 1836 - Beč, 1911), vinkovčki đak koji je 1861. na Jozefinskoj akademiji promovisan za doktora medicine (Slika 7.). Odmah je stupio u vojnu službu, a zatim je kao nadlekar došao u Zemun gde je imao vrlo razgranatu praksu, pa je često prelazio i u Beograd, a jednom je po pozivu putovao i u Carigrad. Kad je 1886. proslavljaо 25-godišnjicu lekarskog rada dobio je od Gradskog poglavarstva diplomu počasnog građanina Zemuna. Godine 1889. izabran je za prvog fizika i na tom položaju ostao je do penzionisanja 1910. godine¹.

U međuvremenu je posle smrti dr M. Jovanovića, za drugog fizika izabran dr Sava Nedeljković o kome će posebno biti reči, jer njegov zdravstveni rad, kao i dr A. Talera pripada periodu kad je već podignuta nova zgrada Gradske bolnice.

Nova zgrada Bolnice

Izgradnja železničke pruge koja je pogranični Zemun 1883. godine povezala sa Srednjom Evropom, a zatim podizanjem mosta na Savi (1884), preko Beograda i s Istokom, i druge okolnosti uticali su na to da poslednje godine XIX veka budu obeležene privrednim oživljavanjem. Ono se ogledalo u proširivanju starih i otvaranju novih većih radionica, prvih fabrika (1888), parnih mlinova, ciglana, pekara, pivara itd. U isto vreme veća pažnja posvećivana je unapređivanju poljoprivrednih grana, naročito ratarstva i vrtlarstva, i podizanju kvalitetnijih rasa stoke. Ove

promene podstakle su izgradnju novih objekata za potrebe privrede, novih ustanova i nadgradnju u koju treba uvrstiti i obnovu zastarelog građevinskog fonda, uređivanje ulica i šetalista, proširenje kanalizacione mreže i kopanje prvih arteskih bunara (od 1892) sa zdravom pijaćom vodom.

U takvim uslovima pomišljalo se i na izgradnju nove bolničke zgrade. Gradska opština, kojoj su nedostajala sredstva, obratila se Redu sestara milosrdnica i počeli su pregovori¹. Oni su uspesno završeni Ugovorom Bolnice milosrdnih sestara s nizom tačaka koje treba navesti, jer pokazuju prvobitne mogućnosti i stanje u novoj bolničkoj zgradi i ustanovi.

Slika 7. Telerova vila, kuća dr Adalberta Telera sagrađena 1890. godine koju je njegova udovica prodala u jesen 1913. Redu milosrdnica. Kuća je služila za smeštaj bolničkih lekara i duhovnika.

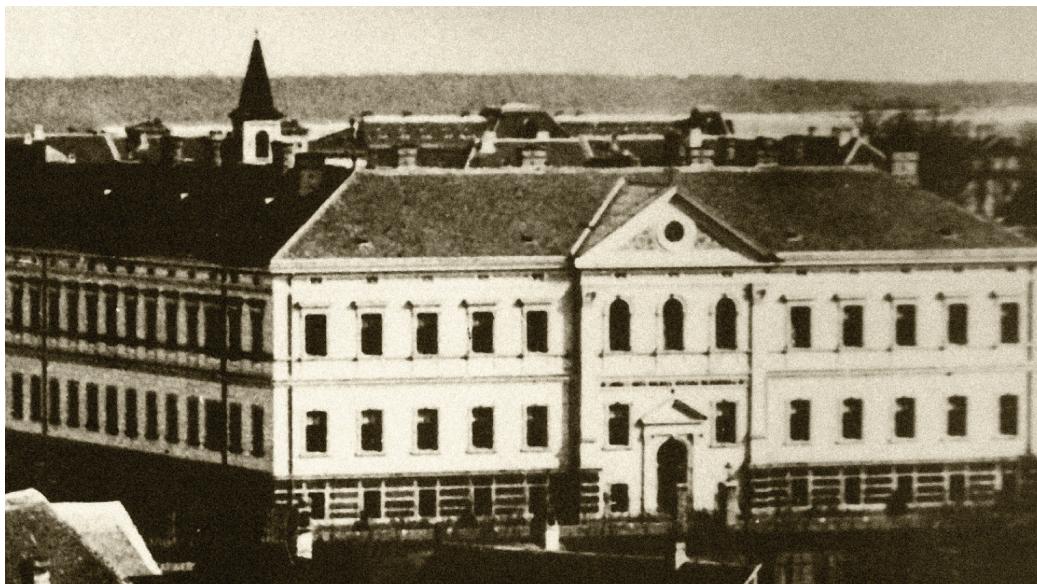
(Razglednica na kojoj je prikazana Telerova vila, iz kolekcije gospode Snežane Vicić)

Tačka Ugovora	Tekst Ugovora
I	<i>Red sestara se obavezao da će o svom trošku podići „Opštu javnu bolnicu” na zemljištu „nekadašnje vojničke jahaonice” i tadašnje baštne koju su koristile milosrdnice, s tim da bolnica bude vlasništvo istog reda.</i>
II	<i>Bolnička zgrada i sve prostorije u njoj moraju u svemu odgovarati postojećim propisima i u njoj mora biti najmanje 100 bolničkih kreveta, a osim ostalih potrebnih prostorija, mora biti i „dovoljan broj separatnih soba za bolesnike boljeg staleža, te i dovoljan broj soba za motrenje umobolnih”. U slučaju povećanja broja bolesnika koji traže bolničko lečenje, Red se obavezao da će zgradu proširiti.</i>
III	<i>U vlasništvu Reda su dve pomenute zemljišne parcele, svi medicinski instrumenti i celokupni bolnički nameštaj, pribor i rublje.</i>
IV	<i>Red se obavezao da će preuzeti i druge dužnosti koje su navedene u posebnim tačkama.</i>
V	<i>On će preuzeti pristojno izdržavanje i negu ubogih i nemoćnih građana, koji će ostati u prostorijama stare bolničke kuće u Bežanijskoj ulici, a koja će ostati u vlasništvu opštine. U pogledu ove ustanove (ubožnice) sklopiće se posebni ugovor u kojem će se ustanoviti i cena izdržavanja.</i>
VI	<i>Opština grada je zadržala pravo na dve besplatne postelje III razreda „u ime naknade za poklon” koji je naveden u tački III. Osim toga opština je zadržala pravo da građani Zemuna za lečenje u sobi III razreda plaćaju 40 n. (80 pa 90 filira) dnevno. Ako njihov broj bude veći od 12, onda će bolnički dan biti 50 n. (1 kruna). Utvrđeno je, takođe, da se Red podvrgava opštem cenovniku za javne bolnice, koji propisuje Zemaljska vlada. Ovo ograničavanje nije se odnosilo na separatne sobe koje su korisnici plaćali prema propisima Reda.</i>
VII	<i>Važno je istaći promenu daje Ugovorom prestala obaveza grada u pogledu obezbeđivanja lekara. Ona je prešla u nadležnost Reda koji je birao osoblje i s njim ugovarao nagradu.</i>
VIII	<i>U ovoj tački je zaključeno da će dosadašnji ugovor koji je između grada i Reda sklopljen 2. avgusta 1887, prestati da važi u onom času kad se sagradi, uredi i komisijski primi nova bolnička zgrada. Tada će na snagu stupiti novi, odnosno ovaj ugovor koji će biti potvrđen od viših organa.</i>
IX	<i>Pošto prema propisima Gradsko poglavarstvo mora vršiti nadzor nad upravom javnih bolnica, one će u tom cilju iz svoje sredine birati posebni odbor - Zdravstveni odbor.</i>
X	<i>U ovoj tački navedeni su brojevi katastarskih čestica i površine nekoliko parcela, među njima i tzv. kužno groblje, koje će Red koristiti za baštne, a u slučaju pojave epidemije i za smeštaj drvenih baraka za obolele od infektivnih bolesti. Gradska opština će u pripravnosti držati odgovarajuću montažnu baraku koja treba da primi najmanje 30 bolesnika. Redu se nalaže da vodi upravu i da brine za sve pripisane potrebe bolnice i bolesnika, uz naknadu koju će plaćati interesenti i grad.</i>
XI	<i>Red se obavezao da će tokom vremena, ako nastupe „javni obziri” i/ili ako „osobite okolnosti” budu iziskivale, Bolnicu ustupiti gradu ili Zemaljskoj vladi, uz cenu, koja će se nagodbom, a eventualno sudbenom procjenom ustanoviti”. Treba odmah reći da ova tačka nije odgovarala Redu koji će kasnije nastojati da je se reši. Smatrana je za „smrtnu osudu koja je priječila sva dalja razvijanja Bolnice”.</i>
XII	<i>Sva zaveštanja; zapisi i darovanja namenjena Gradskoj bolnici pripadaju gradskoj Bolničkoj zakladi za negu bolesnika grada Zemuna.</i>
XIII	<i>Ugovor stupa na snagu onog dana kad ga prihvati Gradsko zastupstvo Zemuna i odobri Zemaljska vlada u Zagrebu. S izvesnim ispravkama najviši organ ga je odobrio 31. marta 1892, odnosno 6. jula 1893.</i>

Odmah posle pregovora počelo je zidanje nove troetažne zgrade s čeonim delom prema Vrtlarskoj ulici i dva dvorišna krila prema planovima koje je 1890. potpisao graditelj Johan Nepomuk Hole iz Slavonske Požege. Radove su izveli domaći majstori: zidarske - Kosta Ljubinović sa Stevanom Živanovićem, tesarske - majstor Ivković, stolarske - Vilhelm Vajberger, limarske - Stefan Klemens i drugi, a pod rukovodstvom J.N. Holca koji je, kako je zabeleženo, „već 23 godine nadzirao građenja bolnica milosrdnih sestara“. Do jeseni 1891. godine svi poslovi bili su završeni i 4. oktobra je za ono vreme i za građane Zemuna monumentalno zdanje osvećeno (Slika 8.). Svečani čin otvaranja

obavio je Superior Reda Fidelis Heperger (Zagreb) uz asistenciju mesnog rimokatoličkog sveštenstva, a u prisustvu predstavnika svih zemunskih nadleštava, sestara milosrdnica i drugih. Međutim, broj zvanica na prigodnom banketu „bio je ograničen zbog malog prostora refektorije (trpezarije), tako da su na njemu osim sveštenstva još prisustvovali: gradonačelnik P. Morti, šef Redarstva Levin Cavrak, dr A. Taler, viši notar Nikola Pavlović i graditelj J.N. Hole. Naravno da je sve proteklo u „priyatnoj atmosferi“, a i „čule su se mnoge zdravice“: papi, biskupu J.J. Strosmajeru, vladaru, banu itd.

Slika 8. Prvobitna zgrada Opšte i javne bolnice milosrdnih sestara

Na ovaj način je stara zdravstvena ustanova nastavila rad u novim uslovima, dok je stara prizemnica namenjena za prihvatište siromašnih, starih i iznemoglih građana, koje je isto tako Ugovorom za Uboški dom, sklopljenim između grada i Nadstojništva Reda, povereno bolničkim milosrdnicama.

Prema tačkama pomenutih ugovora Gradsko poglavarstvo je 1892. izabralo Odbor za nadzor nad Gradskom bolnicom, u koji su ušli potpredsednik grada Ivan Perković, lekar dr Isidor Vajs, Dimitrije Jovanović Bukovički, ravnatelj gradske pisarnice Toma Zlatić i oba fizika. Kasnije, posle donošenja Zakona o zdravstvu (1894), biran je Zdravstveni odbor Gradskega zastupstva, koji je imao više članova i predsedavao mu je načelnik grada. Kad se pogleda sastav ovog odbora iz 1908. godine, jasno je da je reč o uglednim građanima koji su veoma savesno obavljali povereni posao.

Predsednik Zdravstvenog odbora bio je advokat Petar Marković, a članovi: fizik dr A. Taler, gradski kotarski lekari dr V. Payee i dr S. Nedeljković, županijijski lekar i ravnatelj Bolnice dr Milan Crlenjak, lekar Bolnice dr Atanasije Puljo, župnik Mato Strae, protoprezbiter Nikola Savić, gradski veterinar Salamon Fuks, apotekar mr ph. Hinko Strajm, upravitelj Kr. redarstva Ziga vitez Maravić, lekar dr Konstantin Radojčić, apotekar mr ph. Ferdo Ziga, industrijalac Mavro Binder i ratar Jakob Sajfert (poslednja četverica su iz redova gradskih zastupnika - većnika)¹.

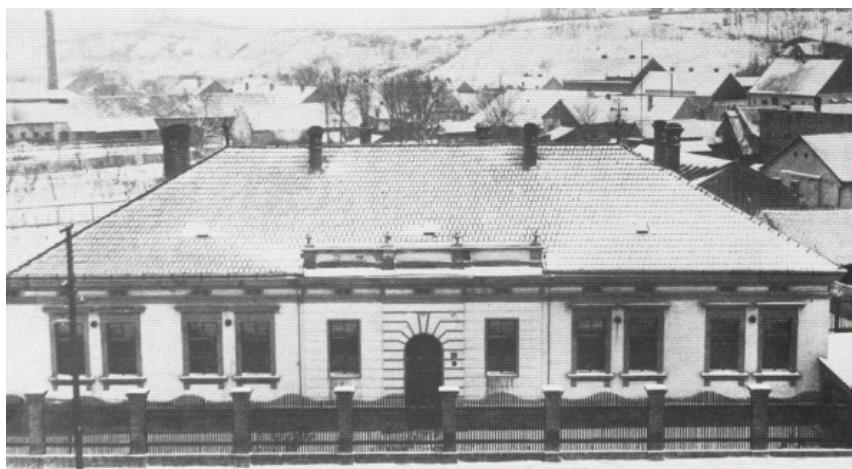
Osim ovog opštinskog tela nadzor nad Bolnicom vodili su i viši zemaljski činovnici i gradski fizik. Posete su bile česte, i čini se, nenajavljujivane. Februara 1892, na primer, Bolnica je iznenadno pregledana i utvrđeno je da je sve u redu i čisto. Međutim, opštinsko poverništvo „primetilo je da se piјača voda dunavska filtrirati treba jer je to od velike koristi po bolesnike, a isto

tako da je prema broju bolesnika malen broj milosrdnica". Nekoliko meseci kasnije (jun) u Zemunu je boravio sanitetski savetnik i protomedikus dr Kalivoda Falkenštajnski i tom prilikom posetio „u pratinji gradskog fizika, Bolnicu i ovdašnje apoteke, koje je u najboljem redu našao". Zanimljiv je detalj da se uvaženi savetnik naročito povoljno izrazio o apoteci F. Benka (Glavna ulica 33), koja je proizvodila dobru soda-vodu.

Nije bez razloga pri posetama ove vrste posebna pažnja obraćana vodi, jer, treba se podsetiti, prvi arteški bunari sa zdravom pijaciom vodom kopani su u Zemunu tek od 1892 (Hotel „Grand"). U dvorištu Bolnice izbušen je bunar 1898 (pančevački preduzimač

Jozef Spajbenvajn) koji je s cevima od 53 mm (do dubine od 35,5 m) za 24 časa davao 50,4 l vode čija je temperatura iznosila 15° C. Bio je to 18. privatni bunar u gradu. U susedstvu Bolnice, u Gradskom parku, nalazio se javni bunar br. 5, iskopan 1897, čija se voda pomoću štrcaljke jer nije imao stabilnu crpu upotrebljavala za polivanje¹⁶.

Uprava Bolnice rešavala je i druga pitanja. Godine 1899. na bolničkom zemljištu u Vrtlarskoj ulici sagrađena je lepa i solidna prizemnica za infektivne bolesnike, tj. „bolnica za infekcione bolesti (Infektions-Spital)" (Slika 9.) koja se do tada nalazila na Bežanijskoj kosi u blizini prokopa za železničku prugu.

Slika 9. Paviljon za infektivne bolesti pri Javnoj opštoj bolnici podignut 1899. godine u Vrtlarskoj ulici. Unjemu je danas Neurološka služba KBC Zemun. (snimljeno oko 1931. godine)

Literatura

1. Dabižić M. Prvi hospitali i bolnički fond, u: Dvesta godina Zmunske bolice 1748-1984, ured. Dabižić Beograd 1985., Bigz, Beograd 1985.
2. Dr Risto Jeremic, Medicinske prilike u Zemunu 1750 - 1900, Beograd 1937
3. Izvještaj Poglavarstva grada Zemuna za upravnu 1888. godinu, Zemun 1890.
4. Hran. M. Joksimovic, Zdravstvene i socijalne prilike u Zemunu 1804-1813, rukopis, Beograd, oko 1954.
5. Milanovic D. Etika u medicini kroz vekove, Beograd, 2000.
6. Nenadović M. Istorijeski razvoj medicine srpskog naroda. U Medicinska etika ured. Nenadović M, Univerzitet u Prištini, Medicinski fakultet, 2002.
7. Krestić P.V.Srpsko nasleđe. Istoriske sveske , 1998;11: (oko 3 str.). Na Internet strani <http://www srpsko-nasledje.co.yu/sr-l/1998/11/article-10.html>
8. Nikolić L, Pantelić Đ. Mali glasnik Zemun, br.45,1913 ;3(16):1-3.
9. Plivelić S. Prilog klimatskim odnošenjima grada Zemuna u M.A.Dabižić. ured. Začetak i stvaranje prvih šetališta Zemuna, GGB, 1981, str.116.
10. Katić R. O lečenju Karađorđevog vojvode Cincar Janka Popovića u Zemunu 1806. godine. SA,1519. moja VSP
11. Dabižić M. Gradska bolnica u vremenu 1795-1891. godine u: 220 godina Zmunske bolnice, ured. Dabižić, Bigz, Beograd 1985, str.10-16.
12. Nikolić V. Znameniti zemunski Srbi u 19. veku. U R. Jeremić ured.,Med. Prilike Zemun 1913, str.102-108
13. Baklaja B. Vukova ulica. Materia Medica 2002;(18):64.
14. Николић И. Балканите. Ние сред другите и те сред нас. Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. Илија Конев, София 1988, стр. 280-300.
15. Opskrba vodom u Hrvatskoj i Siavoniji 1896-1905. sa podacima za godinu 1906, Zagreb 1907, str. 171-174.

Summary of 19th - century

In 1811, the General Command issued a set of guidelines on hospital management and handed it to the Magistrate, which then regulated the Town Hospital in Zemun according to the document. The Department of Gynecology was founded the same year. Due to bad conditions in the hospital, the most common patients were craftsmen, servants, beggars, whereas those more wealthy went to private doctors and were treated from home. In 1821, another house was bought in the vicinity of the hospital in order to expand it, which led to a total of three male sickrooms, one female sickroom, one for prisoners and 23 hospital beds. The hospital was financed from regular incomes, such as fines, as well as other incomes, such as legacies and charities. The number of patients was constantly increasing, so in 1829, 195 patients were treated and in 1886, there were a total of 458 hospitalized patients. In 1887, an emergency medical service was established.

In 1884, the arrival of Vojislav Subotić as the hospital doctor had a great influence on the improving the hospital work. Soon after, doctor Subotić, the „primary doctor“ of the Town Hospital, turned the hospital kitchen into an operating room, where first surgical procedures were performed. After initial negotiations, the Town Magistrate and the society „Sisters of Charity of Saint Vincent De Paul“ signed a contract, according to which the society was to take over the hospital administration on 1st of November 1887. The society was obliged to establish a General Hospital in Zemun with a minimum of 100 hospital beds. Johann Nepomuk Holtz, from Požega in the Slavonia county, made plans for the construction of a new hospital building. By the autumn of 1891, the construction was fully completed and on 4th of October, the building was consecrated. In 1905, one floor was added to the frontal part of the building and the last great adjustment was made in 1913, when the house of the widow of doctor Thaler was bought in order to use it as accommodation for hospital doctors and medical staff.

Sisters of the Order were successfully running the Zemun General Hospital from 1891 to 1945. Their work was supervised by the Medical Committee of the Town Hall and the head of the committee, the town mayor. In 1899, a beautiful house was built for patients with infectious diseases. The hospital equipment was constantly being improved and in 1901 a new x-ray machine was bought, while they had already owned a sterilizer.